

До спеціалізованої вченої ради
Д 35.052.19 у Національному університеті
«Львівська політехніка».
79008, м. Львів, вул. Князя Романа, 1-3, ауд.
301 XIX навчального корпусу.

ВІДГУК

офіційного опонента – доктора юридичних наук, професора, завідувача кафедри історії держави, права та політико-правових учень юридичного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка Бойка Ігоря Йосиповича на дисертацію **Фіцик Софії Олександрівни** на тему: **«Погляди В'ячеслава Липинського про державу і право»**, представлену на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук зі спеціальності 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень

1.Актуальність обраної теми. Актуальність теми дослідження С.О. Фіцик не викликає сумнівів і зумовлена тими процесами, які відбуваються в сучасній Україні й стосуються необхідності удосконалення шляхів утвердження Української держави. Дослідження історії боротьби за національну єдність на сьогодні є надзвичайно актуальним, враховуючи складну політичну ситуацію та боротьбу на сході нашої держави за державну незалежність та територіальну цілісність України..

Актуальність дисертації Фіцик С.О. посилена також тим, що в сучасних умовах виникає гостра необхідність у формуванні нової політичної та патріотичної еліти, нової генерації державних та громадських діячів, які б мали полум'яну любов до рідного народу, його культури, мови і традиції, високу мораль і принциповість, вміли відстоювати національні інтереси, гідність своєї держави і народу.

Вивчення національної історії в умовах сьогодення максимально повинно бути спрямовано, насамперед, на молодь, яку треба виховувати в національно-патріотичному та історичному руслі. Необхідно, щоб молоде покоління українців знало історію свого народу, розуміла і осмислювала її. Адже, національна історія є значним духовним скарбом народу, яка сприяє формуванню свідомого патріотизму, закликає до порозуміння та єдності, відроджує і виховує волелюбність і прихильність до демократії, поваги до власної культури, до національної гідності тощо. Людина, котра знає історію свого народу, – це якісно нова особистість, здатна керуватися здоровим глуздом, патріотичними почуттями, мати глибоку повагу до всього, що створено народом, передусім до його культури, мови, історії, традицій, звичаїв, шанувати все національно вартісне у житті попередніх поколінь. Уважне вивчення національної історії дає змогу усвідомити певні помилки, які були допущені у попередні історичні періоди, використати позитивний досвід, розширити свій світогляд, сформувати власну громадянську і державну позицію. Завдяки вивченню історії становлення та розвитку багатомільйонного українського народу, його діяльності в соціально-економічній, духовній, політичній і державно-правовій сферах з давніх-давен і до сьогодні формується історична та національна свідомість сучасного українського народу. В українській історії поєднуються знання про боротьбу українців за право на власну державу, за справедливість, демократію (народовладдя), правду, за рівність в правах, за право на захист прав і свобод людини, за верховенство права, за визнання людини найвищою соціальною цінністю. Адже з історії можна винести повчальні уроки. Зараз вивчають, здебільшого, суцільні дати, хронологію подій, але людей треба вчити думати, критично мислити, підсилювати культурний рівень громадян нашої держави. Без цього в Україні не буде нової політичної еліти, яку необхідно формувати вже сьогодні. Історія українського народу є складною і неоднозначною. У часи російського царизму і радянського тоталітаризму наша історія фальсифікувалася. Імперська політика як царизму, так і радянського тоталітаризму була спрямована на те, щоб витравити в українському

народові національну свідомість, позбавити його історичної пам'яті, мови, культури, традицій, звичаїв і перетворити його на частину єдиної і неподільної імперії. Тисячі імен видатних державних і громадських діячів, діячів науки, культури і мистецтва були вилучені з нашої історії лише за те, що вони були патріотами своєї Батьківщини і відстоювали її інтереси та цінності. Однак, у сучасних умовах духовного і національного відродження України, з'явилося чимало праць, в яких заново переосмислюються сторінки нашої колись сфальсифікованої історії, відновлюється правда, віддається належне багатьом видатним діячам нашої історії, науки, культури, що були відданими борцями за національну справу. За цих умов зростає роль історичних та історико-правових досліджень щодо вивчення та переосмислення основних ідей і праць класиків світової й української політико-правової думки. До таких класиків, безперечно, належить постать В'ячеслава Казимировича Липинського (1882-1931) — українського політичного діяча, історика, історіософа, соціолога, публіциста, теоретика українського консерватизму, одного із організаторів Української демократично-хліборобської партії та «Українського союзу хліборобів-державників».

У зв'язку з цим, заслуговує на увагу дисертаційна праця **Фіцик Софії Олександрівни на тему: «Погляди В'ячеслава Липинського про державу і право»** Тема кандидатської дисертації Фіцик С.О. є, безумовно, актуальною: владі та суспільству демократичної України важливо врахувати історичний національний правовий досвід і використати результати наукових досліджень для розбудови Української держави. Важливим є і той факт, що розробка автором теми дисертації співвідноситься із здійсненням правової реформи в сучасній Україні. Дисертаційне дослідження Фіцик С.О. дає змогу глибше зрозуміти специфіку державно-правового розвитку українського народу, показати тяглість української історичної традиції та з'ясувати закономірності розвитку української державності. Вивчення та вироблення шляхів використання досвіду державотворення попередніх поколінь, зокрема й історичного досвіду діяльності В.Липинського як громадського діяча, є

необхідним для формування чіткої національної стратегії подальшого розвитку сучасної Української держави.

Сьогодні особливо актуальною є концепція політичної еліти В. Липинського, яку застосовують для аналізу феномену української національної еліти суспільства, що перебуває в стані трансформації. Адже розбудова незалежної суверенної України викликає потребу розв'язання значної розмаїтості різнопланових проблем соціального буття. Однією з них є необхідність дослідження й вивчення шляхів розвитку української національної ідеї, носій якої – національна еліта. Отже, визначення способів покращення діяльності національної еліти через концепцію В. Липинського важливе для соціальної філософії України. Оскільки розуміння В. Липинським еліти як провідної й неодмінної державотворчої та державоуправлінської групи нації, її ролі у творенні та об'єднанні нації, то напрацювання вченого в галузі елітизму не втратили актуальності, а подекуди є визначальними в нинішніх політичних умовах розбудови незалежної Української держави, творенні українських політичних владних структур, їх легітимності та співпраці.

Важливим також є теоретико-правовий підхід в аналізі С.О. Фіцик наукового доробку В. Липинського, який вважав, що основна умова створення української державності — це єдність: релігійна, регіональна, політична, організаційна, національна. Справу української державності завжди губила відсутність єдності між українцями. Здобуття державності багато в чому залежить від організації провідної верстви, від її згуртованості. Історик стверджував, що тільки власна держава, збудована українською нацією на своїй етнографічній території, врятує її від економічного розпаду і кривавої анархії. Основна орієнтація В. Липинського — ніхто не збудує Української держави, якщо ми самі собі її не збудуємо, і ніхто за нас не зробить нації, якщо ми самі нацією не схочемо бути. Відповідно власне призначення він вбачав у тому, щоб прищепити народові України свої висновки як світогляд, здатний перетворити пасивний народ у політичне активний організм. Ідеологія розглядалася як рушійна сила національного

відродження. Коли відродження націй відбувається без національного ідеалізму, без любові до цілої нації в усіх її класах і групах, без того ідейного національного пафосу, того романтичного захоплення образом нової волі й незалежності націй, що йде в парі з відродженням усіх європейських народів, то внаслідок того з самого поняття нації викидається весь його живий творчий зміст.

Актуальність дослідження С.О.Фіцик обґрунтовується й тим, що його результати мають практичне значення для розуміння цінності та сутності держави, яка є наріжним елементом концепції В. Липинського. Показовими є також такі структурні складники, як «етнос» і «нація», «еліта» й «маси», «традиція» та «новація», «консерватизм» і «поступ» та ін. Ці історіософські категорії вживані В. Липинським у новаторському для України сенсі. Звертаючись до соціології, філософії, політології, історії, він створив власну оригінальну державницьку концепцію на основі авторського трактування вже наявних соціально-філософських теорій європейських мислителів та власної інтерпретації подій з історії України й світу. Проблема держави набирає у творчості В. Липинського домінуючого звучання, трансформуючись у політико-філософську концепцію, яка ставить собі за мету з'ясувати причини української «бездержавності» та встановлення способів усунення її наслідків.

Обрана дисертанткою тема є важливою і корисною для національної юридичної науки, а тому заслуговує на схвалення і підтримку. Рецензоване дослідження не лише викликає зрозумілий суто академічний інтерес, а й до певної міри покликано нагадати провідникам сучасної правової реформи про важливість дотримання демократичних національних традицій здійснення народовладдя в Україні.

Отже, можемо констатувати, що вибір теми дисертаційного дослідження є цілком логічним та обґрунтованим.

2.Ступінь обґрунтованості і достовірність наукових положень, висновків, сформульованих у дисертації забезпечена на високому науковому рівні. Достовірність отриманих результатів зумовлена, насамперед, опорою на архівні та документальні матеріали, що присвячені

аналізу поглядів В. Липинського про державу і право, дано їх загальну характеристику, використано чотири блоки джерел, залучено великий обсяг епістолярію В. Липинського, зміст якого доповнює чимало важливих сторінок історії української політико-правової думки. Проаналізовані в даній дисертації праці В.Липинського носять джерелознавчий характер.

Особливим внеском здобувача можна вважати детальний аналіз архівних справ, що стали основою вивчення невідомих особливостей життєвого шляху, публіцистичної, наукової та громадської діяльності В. Липинського. Проаналізовані та використані архівні документи посилюють наукову цінність цього дисертаційного дослідження. До наукового обігу особисто здобувачкою введено 40 проаналізованих нею архівних фондів із 9 архівосховищ: Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України, Центрального державного архіву громадських об'єднань України, Центрального державного історичного архіву України у Львові, Центрального державного історичного архіву України у Києві, Центрального державного архіву зарубіжної україніки, Інституту рукопису Національної бібліотеки України ім. В. Вернадського, Відділу рукопису та фонду текстології Інституту літератури ім. Т. Шевченка, Волинського краєзнавчого музею, Відділу рукописів Інституту історії України НАН України. Саме ці опрацьовані архівні справи значно оживили виклад дисертаційного матеріалу. Аналіз архів справ є найбільшою цінністю та окрасою рецензованої дисертації.

Достовірність положень дисертації, в яких конкретизовано наукову новизну, забезпечується також обґрунтованими посиланнями на праці як українських, так і зарубіжних вчених, а також сумлінним використанням широкої джерельної бази (225 найменувань).

У дисертаційному дослідженні Фіцик С.О. в цілому вдало сформульовано теоретичні положення, зокрема актуальність теми, мета і завдання, об'єкт і предмет дослідження.

Аналіз змісту дисертації та автореферату Фіцик С.О. свідчить про те, що сформульовані мета і завдання дослідження в повній мірі досягнуті. Перед

нами – самостійна, ґрунтовна наукова праця, що цілком відповідає науковій спеціальності 12.00.01.

Фіцик С.О. доволі професійно використала низку філософських, загальнонаукових та спеціально-юридичних методів, зокрема діалектичний, історико-правовий, порівняльно-правовий, формально-юридичний, герменевтико-правовий та інші методи.

Аналіз дисертації дає підстави стверджувати, що авторці довелося шукати раціональну структуру. Необхідно наголосити це їй вдалося. Структура дисертації Фіцик С.О. не викликає заперечень. Вона цілком пов'язана з метою, тими завданнями, які поставила перед собою здобувачка та специфікою дослідження предмета та об'єкта. Виклад змісту дисертації цілком логічний та послідовний.

За своїм змістом дисертація Фіцик С.О. є історико-правовою працею, яка відповідає науково-дослідній проблематиці кафедри теорії, історії та філософії права Навчально-наукового інституту права, психології та інноваційної освіти Національного університету «Львівська політехніка» – «Історико-правові засади українського державотворення: інституційні та ідеологічні аспекти. Правовий механізм радянзації західних областей України (1939 – середина 1950-х рр.)» (протокол № 36 від 17.06.2014,) та у межах Плану науково-дослідної роботи зазначеної кафедри на 2014–2018 рр. «Історико-правові засади Українського державотворення: інституційні та ідеологічні аспекти; правовий механізм радянзації західних областей Української РСР» (державний реєстраційний номер 0114U005463).

Як і належить кваліфікованій науковій роботі, дисертація починається з вступу, в якому обґрунтовано актуальність наукового дослідження, наголошено на зв'язку теми дисертації з науковими програмами, планами, темами, визначено мету, завдання, об'єкт, предмет і методологію наукової праці, сформульовано новизну та викладено основні положення, що виносяться на захист, визначено наукове й практичне значення одержаних результатів, вказано на їхню апробацію та публікації.

У першому розділі «Історіографія та джерельна база дослідження. Оцінка достовірності джерел» проаналізовано стан наукової розробки проблеми та джерельну базу дослідження, опрацьовано методологічний інструментарій, потрібний для висвітлення теми, запропоновано концептуальні підходи для дослідження поглядів В. Липинського про державу і право.

Дисертанткою повною мірою виконано сучасні рекомендації щодо належного висвітлення історіографічних, джерелознавчих і методологічних аспектів проблеми. Підкреслимо, що безперечною позитивною рисою роботи є загалом відмінне знання історіографії проблеми, активне використання наукових здобутків українських, російських, та інших вчених, в т. ч. не лише правознавців, а й представників суміжних наук. Здобувачка ретельно опрацювала опубліковані першоджерела, що характеризують погляди В. Липинського на державу і право, доповнила їх деякими матеріалами, виявленими під час власних архівних пошуків (увела до наукового обігу кілька десятків нових документів). При цьому історіографічний аналіз в роботі не зводиться, як часто буває, до простого переліку прізвищ і назв. Здобувачка стисло, але влучно аналізує кожну наукову працю, характеризуючи як її основний зміст, так і значення для подальших досліджень проблеми.

Значним позитивом методології рецензованого дисертаційного дослідження є використання сучасних методів аналізу філософських, загальнонаукових і спеціально-наукових та вдале поєднання методологічних підходів, які використовував В. Липинський для розробки своєї концепції української національної еліти, необхідних для її пізнання. Виправданим є використанням в дисертації формально-догматичного, біографічного й історично-правового та інших методів дослідження.

В цілому правильне використання методологічного інструментарію, коректне ставлення до наукових здобутків попередників і опора на першоджерела забезпечили загалом високу достовірність результатів рецензованого дослідження.

Новаторським і багатим на загальнотеоретичні та історико-правові знання є другий розділ **«Формування поглядів В. Липинського про державу і право»**, який присвячений ґрунтовному аналізу еволюції політико-правового світогляду, а також суспільно-політичних, історичних, теоретико-правових передумов та суспільних впливів на формування В. Липинського як науковця.

У дисертації значно ширше у порівнянні з існуючою історичною та історико-правовою літературою розкрито суспільно-політичні умови формування та еволюції політико-правового світогляду В. Липинського. Заслугує уваги позиція автора щодо політико-правових поглядів В. Липинського, поширених в передових колах українського суспільства на початку ХХ ст. Ґрунтовний аналіз С.О.Фуцик першоджерел дав їй підставу стверджувати, що державно-правові погляди мислителя істотно позначилися на формуванні ідеологічної концепції українського національно-визвольного руху наприкінці ХІХ – початку ХХ ст. Дисертанткою аргументовано визначено чинники, що вплинули на подальшу еволюцію поглядів ученого, зокрема: події доби українських Визвольних змагань, умови вимушеної еміграції, конфлікт у середовищі українських консерваторів-монархістів.

Значну увагу в цьому розділі (с. 97-125 дисертації) приділено аналізу історичних й теоретико-правових передумов та суспільних впливів на формування політико-правового світогляду В. Липинського з акцентом на визначення чинників, що суттєво спричинили поглиблення державницько-правових поглядів мислителя, – це насамперед суб'єктивне розуміння конкретного історичного середовища тогочасної доби, раціональне осмислення світобачення мислителів минулого й сучасників.

Здобувачкою також вдало обґрунтовано чинники, що суттєво спричинили поглиблення державницько-правових поглядів В.Липинського, зокрема: суб'єктивне розуміння конкретного історичного середовища тогочасної доби, раціональне осмислення світобачення мислителів минулого й сучасників.

У порівнянні з існуючою науковою літературою в дисертації значно ширше показано, що на формування політико-правових переконань В. Липинського та в процесі розробки ним вихідних положень концепції еліти значний мали вплив праці Сократа, Платона, Аристотеля, Марка Тулія Цицерона, Н. Макіавеллі, Томи Аквінського та ін. Авторка дисертації обґрунтовано переконує про вплив на становлення державницько-правових поглядів В.Липинського «хлопоманів» – В. Антоновича, Т. Рильського, П. Свенціцького, К. Михальчука та Б. Познанського. У дисертації з використанням широкої джерельної бази показано вплив М. Драгоманова, Д. Донцова, Д. Дорошенка, М. Грушевського, А. Шептицького, В. Яворського на формування зрілих політико-правових поглядів В. Липинського. У дисертації ґрунтовно проаналізовано листування з такими представниками тогочасної української еліти, як Б. Грінченко, С. Єфремов, В. Доманицький, А. Шептицький, О. Назарук, В. Кучабський, С. Томашівський, І. Франко, І. Волошин, В. Старосольський, Д. Левицький, О. Шаповал, С. Шелухін та ін., в працях яких були запропоновані ідеї про поділ державної влади, народний суверенітет та дано оцінку поглядам В.Липинського на державу і право.

Важливим для рецензованого дисертаційного дослідження є розділ 3 **«Концепція українського державотворення В. Липинського і сучасність»**, у якому ґрунтовно розкрито періодизацію теоретико-правової спадщини В. Липинського; розкрито політико-правову концепцію українського консерватизму; проаналізовано теорію еліти та принцип територіалізму; розкрито сутність апологетики спадкової монархічної державності.

Авторкою дисертації запропоновано нову періодизацію наукової та політико-правової діяльності В. Липинського та виділено чотири періоди його творчості: нульовий, ранній «демократичний», середній «гетьманський», пізній «незалежний». На підставі дослідженого матеріалу авторкою вдало обґрунтовано, що з трьох основних політико-правових концепцій В. Липинського, а саме: територіалізму, елітаризму та українського гетьманського монархізму, – перші дві почали формуватися ще

у перебігу демократичного періоду і продовжили свій розвиток упродовж наступних двох періодів (с.128-137 дисертації).

Дисертанткою ґрунтовно аргументовано, що український консерватизм 1900–1930-х рр. мав три напрями: поміркований (поділявся на національно-демократичну і християнсько-демократичну складові), традиційний і радикальний. Авторка справедливо зазначає, що український консерватизм зароджувався, розвивався та зміцнювався саме завдяки інтелектуальній та національній еліті. Хоча сучасних дослідників українського консерватизму обмаль, проте всі вони (історики, політологи, правники та ін.) називають «батьком українського консерватизму» В. Липинського, засновника цього ідеологічного напрямку. Цілком правильною є думка С.О.Фіцик в тому, що правові погляди В.Липинського є актуальні для сучасної України.

Особливий інтерес викликає детальна характеристика теорії еліти в працях В. Липинського та її сучасне прочитання. Авторкою аргументовано акцентовано, що особливістю і головним конструктивним елементом національного консерватизму В. Липинського виступає ідея політичної інтеграції (об'єднання) всіх суспільних верств і станів як засобу творення незалежної національної держави. На особливу увагу в дисертації заслуговує визначення та обґрунтування поняття «нація», що, на переконання мислителя, є організованим суспільним життям, в якому активна меншість приводить у рух пасивну, «ліниву» більшість. Використані здобувачкою архівні матеріали дали їй право стверджувати про те, що В. Липинський акцентував увагу саме на цій «активній меншості», котру також іменує аристократією, елітою. Здобувачка також справедливо наголошує, що під поняттям «еліта» В.Липинський розумів не «дідичну» (тобто спадкову традиційну аристократичну) верству, а вихідців із різних суспільних станів, що поєднують патріотизм із вродженою інтелігентністю та високим рівнем професійних знань. (с.147-158 дисертації).

Авторка ґрунтовно розкрила апологетику спадкової монархічної державності за В.Липинським. Дисертанткою на основі маловідомих наукових праць В.Липинського підтверджено, що мислитель дотримувався

концепції існування трьох основних типів державного устрою: 1) «демократія»; 2) «охлократія»; 3) «класократія», однак найприйнятнішою для України вважав останню, яка вирізняється рівновагою між владою і свободою, між силами консерватизму і прогресу. Авторкою цілком правильно акцентовано про те, що в основу такого устрою має покладатися права, «законом обмежена і законом обмежуюча» конституційна монархія, де влада монарха передається у спадок, а отже, є легітимною вже від початку.

Новим і корисним у цьому розділі є положення про територіалізм В. Липинського та його сучасне прочитання. Авторкою значно ширше і ґрунтовніше у порівнянні з наявною юридичною літературою проаналізовано погляди В.Липинського про тоталітаризм та зазначено, що подолати внутрішні органічні слабкості українства та об'єднати українську націю найкраще можна на ґрунті територіального патріотизму, тобто пробудження почуття солідарності та єдності всіх постійних мешканців українських земель, незалежно від їхнього етнічного походження, класу, віросповідання, рівня правової культури тощо. Авторка вдало аргументувала, що водночас не варто обмежуватися територіальним чинником українського патріотизму.

Значною науковою і практичною цінністю рецензованої дисертації Фіцик С.О. у контексті сучасних викликів є з'ясування ролі патріотизму в становленні та розвитку української держави за В. Липинським. За переконанням В.Липинського «Українцем є кожен, хто хоче, щоб Україна перестала бути колонією». Авторкою також справедливо акцентовано на тому, що мислитель застерігав етнічних українців від шовінізму, вважаючи його головною небезпекою для українства. Підкреслено, що вузький націоналізм може заподіяти непоправну шкоду розбудові української державності (с.4 дисертації).

Позитивною рисою рецензованої дисертації Фіцик С.О. є використання значної кількості історико-правових джерел та додатків, які значно оживляють виклад історико-правового матеріалу.

Дисертаційне дослідження Фіцик С.О. завершують логічні та продумані висновки, котрі підкреслюють її актуальність і високий науковий рівень.

Дисертація, як звично для історико-правових досліджень, рясніє посиланнями на маловідомі документи й імена, що робить її цікавою і корисною для читання.

Наукова праця Фіцик С.О. виконана з використанням юридичної та історичної термінології, відповідних правових понять, є збалансованою щодо розкриття правового матеріалу у досліджуваний період, заповнює прогалини в науці історії держави і права, історії політичних і правових учень.

3. Достовірність і наукова новизна положень, висновків та рекомендацій. Визначена в дисертації наукова новизна характеризується високим рівнем достовірності, яка сформульована дисертантом ґрунтовно, самостійно і вперше викладена на дисертаційному рівні. Дисертація Фіцик С.О. є одним із перших у сучасній юридичній науці комплексним, ґрунтовним науковим дослідженням поглядів В.Липинського на державу і право.

Авторкою вперше на основі ґрунтовного аналізу теоретичної спадщини В.Липинського запропоновано чотириблокову структуру джерельної бази дослідження, зокрема: епістолярна спадщина; опубліковані наукові праці мислителя; спеціальна література, присвячена науковій спадщині В. Липинського; публічні виступи та публіцистичні праці вченого.

Значення і цінність наукової новизни дисертаційного дослідження Фіцик С.О. полягає також в тому, що на основі виявлених неопублікованих архівних джерел виокремлено групи епістолярної спадщини за предметом листування: мотивування створення міцної та сильної національної еліти, націленої на відродження української державності; міркування мислителя про причини поневолення та запізнь у процесах формування української нації; відстоювання ідеї відновлення гетьманської форми правління в Україні з можливістю вирішення існуючих проблем державного та національного характеру; питання активної «українізації» населення України через відродження національних традицій.

Новим науково обґрунтованим є положення дисертації про переосмислення значення наукової спадщини В. Липинського з огляду на

можливість адаптації її до сучасних національних політико-правових реалій, зокрема, аксіологічне значення концепції елітаризму полягає у визначенні основних засад та принципів формування належної політико-правової еліти заради подолання загроз суверенності державності; концепції територіального патріотизму – для визначення правової політики щодо загроз територіальної цілісності; ідеї державницького досвіду гетьмансько-козацьких часів та виокремлення високої етичної культури хліборобської спільноти – для формування земельної та аграрної політики та розвитку освітньої сфери.

4. Загальна оцінка дисертаційної роботи та повнота викладу одержаних результатів дослідження в опублікованих працях. Ознайомлення із змістом дисертації дає підстави стверджувати, що сформульовані здобувачем положення, висновки, узагальнення є такими, що характеризуються науковою новизною і у сукупності забезпечують успішне розв'язання конкретного наукового завдання, яке має істотне значення для української юридичної науки. Наукове значення результатів дослідження полягає також в тому, що положення і висновки сформульовані у дисертаційному дослідженні збагачують українську юридичну науку положеннями щодо особливостей формування поглядів В.Липинського на державу і право.

Теоретичні положення, висновки, пропозиції і рекомендації дисертаційного дослідження можуть використовуватися у науково-дослідній роботі, у навчальному процесі та правотворчій роботі.

Основні положення і висновки дисертаційного дослідження висвітлено в 17 наукових працях, із них 5 статей у наукових фахових виданнях України, з яких 4 у виданнях, що входять до міжнародної наукометричної бази «Index Copernicus International», 1 стаття – у науковому періодичному виданні зарубіжної держави, 2 статті, які додатково відображають результати дослідження та 9 тез доповідей на всеукраїнських та міжнародних науково-практичних конференціях. Ці наукові праці присвячені різним аспектам проблеми і не дублюють одна одну. Крім того, результати дисертаційного

дослідження Фуцик С.О. успішно апробовані на кафедральних заходах, на міжнародних і всеукраїнських наукових конференціях.

Автореферат відповідає змісту дисертації, достатньою мірою розкриває її основні положення і загалом відповідає чинним нормативним вимогам. Зміст дисертації повністю відповідає науковій спеціальності 12.00.01, з якої вона й подана до захисту.

Дисертація оформлена відповідно до чинних вимог, написана науковим стилем і літературною українською мовою. Стиль викладу матеріалу науковий, логічний, чіткий та виважений. Дисертація читається легко, викликає зацікавленість проблемою.

5. Зауваження до змісту дисертації. У цілому, викладене свідчить про такі позитивні риси дисертації Фуцик С.О. як актуальність, ґрунтовна наукова новизна, практична значущість, методологічна обґрунтованість та доступність для сприйняття. Водночас дисертація, як і кожна дійсно вагома творча праця, викликає низку роздумів, відкриває широкий простір для наукової дискусії. В рамках цього відгуку варто зупинитися на деяких конкретних зауваженнях і побажаннях до її автора, а саме:

1. Було б доцільно у підрозділі 1.1 значно ґрунтовніше проаналізувати життєвий шлях та становлення В.Липинського як політичного, громадського і культурно-національного діяча. Варто було наголосити на ролі сім'ї у формуванні християнського світогляду і політичних переконань, які в подальшому стали домінантами діяльності В.Липинського у тогочасному суспільному житті.

2. Зі змісту роботи випливає, що серед методів дослідження також варто було б використати метод критичного аналізу, який демонструє власну думку авторки щодо поглядів В.Липинського про державу і право, що надало б глибшої аналітичності рецензованої дисертації.

3. У дисертації в низці випадків присутня певна ідеалізація особистості та поглядів В.К.Липинського. Авторці варто було більше вступати в дискусію з цим авторитетним українським політичним діячем та теоретиком українського консерватизму, враховуючи деякі дискусійні моменти в його

науковій творчості та громадській й політичній діяльності: «спадкове монархічне правління»; «основні методи організації державного будівництва в Україні: демократія з республікою; охлократія з диктатурою; класократія з правовою, обмеженою законом монархією»; «кінцевою метою існування держави є створення нації, яка може реалізуватися тільки в матеріальних формах держави» та ін.

4. Підтверджуючи ґрунтовне розкриття даної теми, у дисертації можна було б додатково виділити такі підпункти як:

«1. Громадська та політична діяльність В.Липинського та її вплив на формування української політичної та правової думки»;

«2. Політико-правові погляди В.Липинського в контексті державотворчих процесів в Українській державі П.Скоропадського»;

«3. Значення ідейних надбань В.Липинського для державно-правового будівництва в Україні». Як видається, висвітлення цих положень значно б конкретизувало окремі аспекти рецензованого історико-правового дослідження.

5. У дисертації авторка часто використовує сучасні політичні та правові терміни «ідеологія», «державотворення», «територіальний патріотизм», «теорія еліт», «класократія», «аристократія», «концепція українського державотворення», «державна влада» тощо. Таке накладення сучасної термінології на правову дійсність та правові інститути досліджуваного періоду видається не зовсім виправданим. На наш погляд, доречним було б зупинитися на використанні тогочасної термінології, при цьому роз'яснивши зміст термінів не у тексті, а в окремому термінологічному словнику (сформувавши його як окремий додаток до дисертації).

6. Цікаво було б обговорити під час публічного захисту дисертації відношення авторки до можливостей на основі вивченого історичного досвіду запропонувати конкретні пропозиції щодо удосконалення механізмів розвитку і утвердження демократичної держави у сучасній Україні; визначити основні пріоритети щодо формування української національної

еліти, а також запропонувати напрями підвищення правової свідомості і правової культури громадян сучасної України.

5. Висновок про відповідність дисертації нормативним вимогам Міністерства освіти і науки України. Висловленні зауваження й пропозиції не носять принципового характеру і суттєво не впливають на зміст дисертації Фіцик С.О. Наведене вище значною мірою викликає роздуми над можливими шляхами подальшого вдосконалення викладу матеріалів цього, безперечно, цікавого і ґрунтовного наукового дослідження. Висловлені зауваження і побажання не зачіпають концептуального ядра дисертації і не можуть змінити її загальної позитивної оцінки.

На підставі вищесказаного вважаю, що дисертація **Фіцик С.О. на тему: «Погляди В'ячеслава Липинського про державу і право»** за своїм змістом та науковими результатами є завершеним, самостійним, ґрунтовним дослідженням з актуальної і маловивченої загальнотеоретичної та історико-правової проблеми, що має вагомим наукове і практичне значення, вирішує конкретне наукове завдання у галузі юридичної науки, відповідає вимогам, викладеним в п. 9, 11, 12 „Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника”, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 р. № 567, а її авторка – **Фіцик Софія Олександрівна** – заслуговує на присудження їй наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень.

Офіційний опонент
доктор юридичних наук (12.00.01),
професор, завідувач кафедри історії держави,
права та політико-правових учень
Львівського національного університету
імені Івана Франка

Підпис Бойка І.Й. підтверджую
Вчений секретар
Львівського національного університету
імені Івана Франка

Бойко І.Й.

Грабовецька О.С.